

ПРАВОВА ПРИРОДА МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

К. Г. Опарін, І. В. Атаманчук

Анотація. Стаття присвячена дослідженню положень законодавства, судової практики та доктрини щодо правової природи мирової угоди у цивільному процесі України. На основі аналізу норм Цивільно-процесуального кодексу України виокремлено ключові ознаки мирової угоди. Досліджено три основні підходи, що встановились серед науковців, щодо розуміння правової природи мирової угоди, такі як: матеріально-правова, процесуальна та змішана. Встановлено, що змішана позиція є найбільш правильною, оскільки вона поєднує в собі основні переваги двох попередніх точок зору і в той же час дозволяє усунути їх недоліки

Ключові слова: мирова угода, цивільний процес, договір.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві набуває все більшого значення диспозитивний метод правового регулювання в різних галузях права, що втілюється у наданні права сторонам відповідних правовідносин здійснювати саморегулювання своєї поведінки. Із цим пов'язаний подальший розвиток інших способів вирішення спорів, відмінних від розгляду справи по суті, такі як: врегулювання спору за участю судді, укладення мирової угоди тощо.

Одним з найбільш поширених та давніших способів є укладення мирової угоди. Реалізація права на укладення мирової угоди є ефективним способом врегулювання спору та ліквідації правового конфлікту між сторонами матеріального правовідношення. Обов'язки сторін за такою угодою виконуються, як правило, добровільно. У разі невиконання умов мирової угоди, затвердженої судом, ухвала про затвердження зазначеного акту підлягає примусовому виконанню. У результаті укладення мирової угоди економиться час і кошти суду і сторін. При цьому, сторони самостійно врегулюють спір на компромісних умовах шляхом взаємних поступок, внаслідок чого між ними зберігаються ділові відносини. Закінчення розгляду справи мировою угодою у цивільному процесі слід визнати найбільш вигідною для сторін спору, а іноді – єдиним реальним результатом, який буде виконаний сторонами спору без затримки, оскільки при укладенні такої угоди сторони максимально враховують власні інтереси.

Натомість, як показує практика, мирова угода не є поширеним способом вирішення спорів в Україні. Сторони як і раніше, в основному, віддають перевагу владному вирішенню спору навіть в тих випадках, коли існують передумови укладення мирової угоди, оскільки, виникають ситуації затвердження мирових угод, що порушують права третіх осіб, об'єктивної неможливості виконання ухвали суду про їх затвердження або коли мирова угода використовується в якості прихованого правочину, що беззаперечно шкодить популяризації цього інституту. Внаслідок цього, вирішення спорів шляхом укладання мирової угоди на практиці використовується рідко, що свідчить про недосконалість правового регулювання цього інституту в Україні.

Слід відмітити, що питання поняття та правової природи мирової угоди у цивільному процесі є центральним у дослідженні цього інституту. При цьому, у науковій літературі немає погляду щодо цього питання. Так, одні спеціалісти вважають мирову угоду цивільно-процесуальним інститутом, другі – цивільно-правовим договором, треті вказують на дуалістичний характер мирової угоди, який поєднує в собі ознаки цивільного та цивільно-процесуального права. Вищевикладене вказує на актуальність і доцільність наукового дослідження правової природи мирової угоди в цивільному процесі.

Метою статті є розробка нових науково-теоретичних положень щодо правової природи мирової угоди на основі аналізу законодавства України і країн Європи, судової практики та правової доктрини.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженню мирової угоди в цивільному процесі присвячені наукові праці таких вчених, як А. В. Андрушко, О. Г. Бортнік, О. Б. Верби-Сидор, Д. Л. Давиденка, С. В. Лазарєва, М. А. Рожкової, М. О. Ткаченко, Л. С. Фединяк, С. Я. Фурси, М. Й. Штефана, М. М. Ясинка, Є. О. Ятченко та інших. Однак, питання правової природи мирової угоди досліджувалось опосередковано, що свідчить про необхідність повного та комплексного дослідження правової природи мирової угоди.

Основні результати дослідження. Цивільно-процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить норми (стаття 207, 208), що регулюють порядок укладання та виконання мирової угоди сторін, однак, конкретного юридичного визначення поняття «мирової угоди» не містить [1]. Крім того, відсутні визначення цього поняття в інших правових актах України. У рішеннях вищих судових органів присутні лише визначення, чим мирова угода не являється. Так, у справі № 908/1604/17 Касаційний господарський суд у складі Верховного суду прийняв постанову від 12 червня 2018 року, де вказав, що мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні і визнавати недійсною у позовному провадженні, оскільки порядок її укладання та затвердження регламентовано відповідними положеннями процесуального законодавства [2]. Натомість, у науковій літературі присутні не тільки різноманітні трактування цього поняття, а й велика кількість різних підходів до розуміння правової природи мирової угоди.

З аналізу ст. 207 Цивільно-процесуального кодексу України можна виокремити наступні законодавчі ознаки мирової угоди:

- укладається з доброї волі за згодою сторін. Саме двосторонність мирової угоди є її обов'язковим елементом та відмінною рисою від схожих цивільно-процесуальних інститутів - визнання позову та відмови від позову;

- може бути укладена лише між сторонами судового процесу та лише щодо наявного судового спору між ними. Таким чином, право на укладання мирової угоди належить наступним суб'єктам цивільного процесу – позивачу, відповідачу, третім особам, які заявляють самостійні вимоги, щодо предмета спору або їх представникам, якщо вони не обмежені на вчинення відповідних дій. Однак, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб не мають права укладати мирову угоду;

- мета мирової угоди полягає у вирішенні спору на основі взаємних поступок сторін, а її зміст може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову;

- наслідком укладання мирової угоди сторонами є право звернутись до суду із спільною заявою сторін про її затвердження. Суд визнає мирову угоду постановляючи ухвалу про її затвердження та закриваючи провадження у справі;

- умови мають бути виконуваними, не повинні суперечити закону чи порушувати права, свободи чи інтереси інших осіб, оскільки, внаслідок цього суд не затверджує мирову угоду та продовжує розгляд справи;

- умови виконуються сторонами добровільно. У випадку ухилення однієї сторони від виконання мирової угоди, інша сторона може подати ухвалу про затвердження мирової угоди для її примусового виконання [1].

Як було вказано вище, у рамках досліджуваної проблеми існує кілька підходів щодо визначення поняття та правової природи мирової угоди, в зв'язку з чим кожен підхід необхідно проаналізувати детально.

Прихильники першого (матеріально-правового) підходу зазначають, що мирова угода є цивільно-правовим договором, особливість якого полягає в затвердженні судом.

Так, Д. В. Соколянський дає наступне визначення мировій угоді, під якою розуміється правочин, тобто двостороннім договором, який укладається у письмовій або усній формі (у випадку укладення мирової угоди в усній формі її умови включаються до спільної заяви) між сторонами спору (позивачем та відповідачем) стосовно його предмета на основі взаємних поступок та підлягає визнанню ухвалою суду, яким одночасно припиняється провадження у справі. Це є обов'язковою умовою чинності мирової угоди,

крім загальних вимог чинності правочинів, із дотриманням загального порядку укладення цивільно-правових договорів» [3, с. 352].

Є. О. Ятченко зазначає, що мирова угода – це правочин, що укладається сторонами процесуальних та виконавчих правовідносин з метою врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, регламентується нормами матеріального та процесуального права, має встановлені законодавцем обмеження щодо змісту і підлягає затвердженню судом або іншою посадовою особою [4, с. 47].

Однак, з визначеннями Є. О. Ятченко та Д. В. Соколянського не можна погодитись, так, відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Внаслідок укладання мирової угоди до затвердження судом цивільні права та обов'язки у сторін не виникають, припиняються чи змінюються, після її укладання, у сторін лише виникає право на звернення зі спільною заявою про затвердження мирової угоди. Окрім того, мирова угода завжди є результатом багатостороннього волевиявлення сторін, тобто, договором, натомість, правочин може бути і одностороннім. Також, деякі характеристики правочину не можуть бути застосовані до мирової угоди, наприклад, одностороння відмова або правові наслідки недодержання сторонами вимог закону.

Відповідно до визначення М. Й. Штефана «миртова угода - це укладена в цивільному процесі угода між сторонами у справі і затверджена судом про умови припинення спору, на підставі взаємних уступок – відмови позивача від частини своїх вимог або їх зміни, визнання відповідачем зміненого позову чи зменшення розміру позивних вимог» [5, с. 304].

Аналогічної позиції дотримується С. Лазарєв, який під мировою угодою у цивільному судочинстві розуміє договір, укладений на основі взаємних поступок між сторонами, третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Мирова угода затверджується судом на основі процесуальних дій сторін. Вона спрямована на врегулювання спору, а її затвердження є підставою для закриття провадження у справі [6, с. 180].

Важливою відмінністю у наведених визначеннях є присутність взаємних поступок, як обов'язковий елемент мирової угоди. Суть взаємних поступок полягає в тому, що сторони, розпоряджаючись своїми правами в процесуальному плані взаємно відмовляються від вимог повністю, в частині або зменшують їх. Однак, обов'язковість даного елемента викликає суперечки у наукових колах. Так, О. Г. Бортнік у своїй дисертаційній роботі зазначає, що виділення взаємних поступок у обов'язковий елемент мирової угоди зменшує її значення для врегулювання спорів та може обмежити у певних випадках можливість примирення [7, с. 7].

Слід відмітити, що у деяких твердженнях можна погодитись з представниками матеріально-правового підходу. Так, наприклад, безперечно мирову угоду можна вважати договором між сторонами судового процесу, оскільки, двостороннє волевиявлення учасників справи є ключовою ознакою мировою угодою. Однак, безперечно, мирова угода не є чисто цивільно-правовим інститутом, оскільки, цивільне право характерне своєю диспозитивністю, але у випадку мирової угоди, право на її укладання обмежене владними повноваженнями суду.

При цьому, у контексті даного дослідження вбачається доцільним дослідити досвід країн Західної Європи. Так, на відміну від України, окремі глави присвячені мировій угоді містяться у діючих цивільних кодексах країн романо-германської правової системи (Франція, ФРН, Польща, Іспанія, Греція та інші). Зокрема, у статті 2044 Цивільного кодексу Франції дається визначення мировій угоді, як договору, в силу якого сторони закінчують наявний спір між ними або попереджають виникнення спору в майбутньому [8, с. 24].

Окрім того, слід зазначити, в Україні також можливо укласти позасудову мирову угоду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та

справедливості [9]. Тобто, законодавець допускає, що сторони можуть укласти цивільно-правову мирову угоду, відповідно до якої, наприклад, одна сторона буде зобов'язана відмовитись від позову, а інша сторона – виплатити компенсацію тощо. Однак, проблемою є те, що на практиці використовується однакова назви для абсолютно різних правових категорій. Так, наприклад, у справі 752/9083/16-ц в умовах мирової угоди сторони вказали, що відмовляються від заявлених позовних вимог один одному. Однак, Касаційний цивільний суд у складі Верховного суду своєю ухвалою від 27 лютого 2019 року відмовив у затвердженні мирової угоди, де вказав, що мирова угода укладається щодо прав і обов'язків стосовно предмета спору, а не вчинення процесуальних дій. Натомість, відмова від позову є процесуальною дією, відмінною від укладання мирової угоди [10]. Тобто, суд дійшов висновку, що сторони уклали між собою цивільно-правову мирову угоду на яку хотіли поширити наслідки укладення цивільно-процесуальної мирової угоди.

Прихильники другого підходу виходять з того, що мирова угода – це процесуальний договір або ж процесуальна дія. Мирова угода, відповідно до цієї точки зору, являється угодою про ліквідацію спору, що знаходиться на розгляді суду та яка затверджується судом.

Р. Е. Гукасян відзначав, що мирова угода – це процесуальна дія, стверджуючи, що: «Процесуально-правове значення мирових угод полягає в тому, що вони є актами вирішення цивільно-правового спору. У цьому подібність їх змісту із змістом судового рішення». Як аргумент своєї позиції Р. Е. Гукасян також вказував на те, що мирова угода виникає через процесуальні відносини, змістом яких є дія. На думку, Р. Е. Гукасяна процесуальною дією буде волевиявлення сторін на укладення мирової угоди [11, с. 142].

О. Г. Бортнік у своєму дисертаційному дослідженні вказує, що мирова угода за своїми властивостями та правовими наслідками може бути прирівняна до судового рішення. Також, вчена надає авторське визначення мирової угоди як цивільного процесуального акту, яким припиняється цивільно-правовий спір на основі взаємоузгодженої волі сторін шляхом визнання судом. Крім того, мирова угода втілюється у певній процесуальній формі: ухвалі про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі [7, с. 7].

Проте, дані твердження є суперечливим, оскільки, мирова угода, укладена між сторонами в процесі, саме по собі не набуває властивостей, характерних для судового рішення. Лише в разі подання до суду спільної заяви сторін про затвердження мирової угоди з'являється елементарні процесуальні правовідносини. У зв'язку з укладенням сторонами мирової угоди змінюється зміст правовідносин між позивачем та відповідачем. Змістом цих нових правовідносин стане право сторони на укладення мирової угоди і обов'язок суду розглянути це мирову угоду і винести відповідний судовий акт з цього питання: або про затвердження мирової угоди, або про відмову в його затвердженні. А юридичним фактом, що змінює зміст процесуальних правовідносин, стане подання до суду спільної заяви про затвердження мирової угоди, оскільки, внаслідок її укладення мирової угоди обов'язковість її виконання не виникає. Натомість, така властивість мирова угода набуває лише в разі затвердження її судом.

Існує також третій (змішаний) підхід, відповідно до якого під мировою угодою розуміють складну юридичну конструкцію, яка містить договір в значенні цивільно-правової угоди і ряду процесуальних складових. В цьому випадку прихильники даної концепції відзначають подвійну природу мирової угоди, вважаючи, що вона має так само як матеріально-правові, так і процесуальні характерні риси. Вбачається, що такий підхід до визначення мирової угоди є найбільш правильним, оскільки він поєднує в собі основні переваги двох попередніх точок зору і в той же час дозволяє усунути їх недоліки. Основою мирової угоди завжди є цивільно-правова угода, яка повинна відповідати нормам матеріального права, але в той же час вона також повинна відповідати нормам процесуального права, оскільки, укладається в певному порядку, який регулюється процесуальним законодавством, і має бути затверджений судом. Проте серед

прихильників даної концепції відсутня єдність у розумінні, які елементи мирової угоди охоплюються її цивільно-правовою природою, а які – цивільно-процесуальною.

Висновки та пропозиції. На нашу думку, найбільш обґрунтованою є третя позиція, відповідно до якої мирова угода має дуалістичну правову природу: матеріально-правові та процесуально-правові аспекти. Таке твердження базується на тому, що мирова угода є складним правовим інститутом, який використовується у різноманітних галузях процесуального права, таких як, цивільний та господарський процес, виконавче провадження, також, при процедурі банкрутства, третейському та арбітражному розгляді. Окрім того, мирова угода існує в площині матеріального права, оскільки, мирова угода можлива лише в тих випадках, коли сторони вже пов'язані матеріальними правовідносинами. Тому вбачається нелогічним віднесення мирової угоди виключно до цивільного права або цивільного процесу, натомість, змішана позиція є найбільш правильною, оскільки вона поєднує в собі основні переваги двох попередніх точок зору і в той же час дозволяє усунути їх недоліки.

Встановлено, що мирова угода у цивільному процесі має наступні ознаки: двосторонній договір; може укладатись лише між сторонами судового процесу та щодо наявного між ними спору; обов'язково затверджується судом; наслідком її затвердження є ліквідація спору між учасниками; виконується в примусовому порядку.

Окрім того, досліджено три основні підходи щодо поняття мирової угоди: матеріально-правова, процесуальна і змішана. Зроблено висновок, що змішана позиція є найбільш правильною, оскільки вона поєднує в собі основні переваги двох попередніх точок зору і в той же час дозволяє усунути їх недоліки.

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню положень законодавства, судової практики і доктрини стосовно правової природи мирової угоди в цивільному процесі України. На основі аналізу норм Цивільно-процесуального кодексу України виділені ключові ознаки мирової угоди. Досліджено три основні підходи, що встановились серед учених, в розумінні правової природи мирової угоди, такі як: матеріально-правова, процесуальна і змішана. Встановлено, що змішана позиція найбільш правильною, оскільки вона поєднує в собі основні переваги двох попередніх точок зору і в той же час дозволяє усунути їх недоліки.

Ключові слова: мирова угода, цивільний процес, договір.

Abstract. The article is devoted to the study of the provisions of legislation, case law and doctrine on the legal nature of the settlement agreement in the civil process of Ukraine. Based on the analysis of the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine, the key features of the amicable agreement have been identified. Three main approaches that have been established among scholars to understand the legal nature of the settlement agreement, such as: substantive, procedural and mixed. It is established that the mixed position is the most correct as it combines the main advantages of two previous points of view and at the same time allows to eliminate their lacks.

Key words: the settlement agreement, civil process, transactions

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 08.09.2020).
2. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду від 12.06.2018 у складі № 908/1604/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74691752> (дата звернення: 08.09.2020)
3. Соколянський Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 66. С. 348–353. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_66_52
4. Ятченко Є. О. Укладення мирової угоди під час здійснення судочинства та у виконавчому провадженні. *Судова апеляція*. 2015, №4. С. 41–48.
5. Штефан М. Й. Цивільний процес: підруч. [для юридичних спеціальностей вищих закладів освіти]. К.: Ін Юре, 1997. 608 с.
6. Лазарев С. В. Мировое соглашение в гражданском процессе: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Екатеринбург, 2005. 195 с.
7. Бортнік О. Г. Мирова угода в цивільному судочинстві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007. 189 с.

8. Рожкова М. А. Мировая сделка: использование в коммерческом обороте: монография. Москва : Статут, 2005. 572 с.

9. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 09.09.2020)

10. Ухвала Верховного суду у складі Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 року у справі 752/9083/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80224016>

11. Гукасян Р. Е. Проблема в советском гражданском процессуальном праве: монография. Саратов, 1970. 190 с.

УДК 342.951:351.82

УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИМ БРОКЕРОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

С. В. Петрушко, Ю. М. Павлюченко

Анотація. У даному дослідженні подано інформацію, щодо успішного досвіду здійснення митної брокерської діяльності в США, Сінгапурі, а також застосування досліджуваного інституту в країнах Європейського Співтовариства. Методологічною основою роботи є системний підхід, формально-логічний метод, а також методи аналізу та синтезу. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування методу компаративістики, який дає можливість порівняти умови здійснення митної брокерської діяльності в Україні та зарубіжних країнах. Визначено переваги застосування в Україні досвіду зарубіжних країн, щодо регулювання митної брокерської діяльності.

Ключові слова: митний брокер, діяльність митного брокера, умови діяльності митного брокера, обов'язки митного брокера, ліцензія.

У сучасних умовах міжнародної інтеграції здійснення зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) вимагає високої грамотності в питаннях функціонування світового ринку. Для того щоб швидко перевезти товар з пункту відправлення в пункт призначення, необхідно сформувати правильний пакет документів. В цьому контексті актуальним стає розвиток інституту митного брокера. Митні правила динамічні, оскільки майже щороку законодавчі акти різних країн у цій сфері зазнають певних змін. Митний брокер спрощує діяльність учасників ЗЕД, вирішуючи за них такі нагальні питання при митному оформленні, як: класифікація товарів, здійснення операцій з товарами, що підпадають під заборони та / або обмеження і т.д.

Не є секретом той факт, що Україна отримала митне законодавство у спадок після розпаду Радянського Союзу. Протягом років незалежності до нього вносилися зміни, проте регулювання інституту митного брокера все ще потребує удосконалення.

Інститут митного брокера поширений по всьому світу, і кожна держава має свій унікальний досвід його функціонування, зокрема заслуговує на увагу прогресивний підхід США і Сінгапуру, досвід Європейського Співтовариства в регулюванні досліджуваного інституту. При цьому зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави, найбільший вплив, безсумнівно, буде мати досвід країн Європейського Союзу, який багато в чому може бути використаний при реформуванні законодавчих основ регулювання діяльності митних брокерів в Україні.

Проблемам регулювання митної брокерської діяльності приділяли увагу такі вчені, як І. О. Бондаренко, Д. І. Біленець, О. М. Коробкова, Д. В. Приймаченко, І. І. Світлак, В. Христова, проте додаткового аналізу потребує сучасний зарубіжний досвід функціонування цього інституту та можливості його використання в Україні.

Викладене підтверджує актуальність обраної теми, метою якої є конкретизація умов здійснення діяльності митних брокерів на основі проведення порівняльно-правового аналізу регулювання діяльності цих суб'єктів.